

HET OVERSTIJGEN VAN GRENZEN

EEN DEBAT OVER DE PERSPECTIEVEN VAN HOMO-/LESBISCHE STUDIES EN VROUWENSTUDIES¹

Hansje Galesloot en Theo Sandfort in samenwerking met Stefan Dudink, Geertje Mak, Irene Costera Meijer, Ine Vanwesenbeeck

Op het eerste gezicht lijkt de verwantschap groot. Zowel vrouwenstudies als homo-/lesbische studies analyseren de werking van constructies van mannelijkheid en vrouwelijkheid in de cultuur en in individuele levens. De onderwerpen gender, sekse en seksualiteit staan hoog op beider agenda. Bovendien hebben de beoefenaren van beide vakgebieden, ondanks alle academisering die heeft plaatsgevonden, nog altijd in overgrote meerderheid een politieke doelstelling: het inzichtelijk maken van ongelijke machtsverhoudingen op basis van sekse en seksuele voorkeur, van de mechanismen die steeds weer deze asymmetrische verhoudingen reproduceren en van de gevolgen die dit heeft. Dat schept een band. De verhouding tussen vrouwenstudies en homo-/lesbische studies is echter vaak moeizaam geweest. In dit artikel staat de vraag centraal hoe dit komt en welke perspectieven er liggen voor een vruchtbaarder samenwerking in de toekomst.

Dit artikel heeft de vorm van een debat tussen vier wetenschappers die hun sporen hebben verdiend op de terreinen van vrouwenstudies en homo-/lesbische studies. Voor deze vorm is gekozen om zo de verschillende perspectieven van vrouwen-, lesbische en homostudies tot hun recht te laten komen. De discussie spitste zich toe op theorievorming, aangezien het hier om interdisciplinaire vakgebieden gaat die wat betreft theorie al nauwelijks onder één noemer te brengen zijn, laat staan wat betreft hun concrete onderzoek. Juist in theoretisch opzicht is de verhouding tussen de beide vakgebieden intrigerend.

De deelnemers aan het gesprek waren Stefan Dudink, Geertje Mak, Irene Costera Meijer en Ine Vanwesenbeeck. Uit hun persoonlijke loopbanen blijkt, in weerwil van alle theoretische botsingen die er geweest mogen zijn, een levendig grensverkeer tussen vrouwenstudies en homo-/lesbische studies.

Stefan Dudink is politicoloog en promoveerde op het laat-negentiende-eeuwse sociaal-liberalisme in Nederland. Daarnaast schreef hij artikelen op het terrein van gender- en homostudies. Momenteel is hij docent homostudies aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Lesbische/homostudies is daar ondergebracht bij het Centrum voor Vrouwenstudies. 'Dat vind ik een gelukkige combinatie, ik voel me thuis in

het spanningsgebied tussen gender- en homostudies.' Dat blijkt ook uit zijn huidige onderzoeksonderwerp: de betekenis van mannelijkheid in de Nederlandse politieke cultuur rond 1800. Vooral wanneer het over homostudies gaat komt zijn bijdrage aan het debat naar voren.

Geertje Mak studeerde geschiedenis en werkte eerst bij homo- en lesbische studies in Amsterdam en daarna bij vrouwenstudies in Utrecht. Ze schreef een proefschrift over mannelijke vrouwen in de negentiende eeuw. 'Ik heb steeds tussen de twee vakgebieden in gehangen. Mijn proefschrift heeft dat ook: het is een vrouwengeschiedenisproefschrift, maar het is ook heel duidelijk een lesbisch proefschrift. En het zoekt bij uitstek naar spanningsvelden tussen die twee.'

Irene Costera Meijer werkt bij de afdeling communicatiewetenschap van de Universiteit van Amsterdam. Zij begon haar universitaire loopbaan bij vrouwenstudies, specialiseerde zich daar in lesbische studies, maar verwerkte beide invalshoeken nu in algemener gericht onderzoek en onderwijs. 'Ik doe nog hetzelfde, maar ik noem het anders.' Ze promoveerde op de geschiedenis van feministische bewustwording in Nederland, 'een onderwerp met duidelijk lesbische aspecten'. Momenteel houdt zij zich bezig met de relatie tussen burgerschap en beeldvorming in reclame, populaire cultuur en journalistiek.

Ine Vanwesenbeeck is sociaal-psycholoog, ze is sinds 1984 verbonden aan de vakgroep vrouwenstudies in Tilburg en werkt op het Nederlands Instituut voor Sociaal-Seksuologisch Onderzoek. Ze deed beleidsonderzoek naar het welzijn van prostituées, waar ook haar proefschrift over ging. In het verlengde hiervan is ze steeds meer op het terrein van de seksuologie beland. Haar huidige onderzoeksthema's zijn onder meer media en lichaamsbeleving, het 'monitoren' van de effecten van wetswijzigingen op het gebied van prostitutie, seksuele risico's en sekspecifieke voorlichting.

De verbreding van vrouwenstudies

Galesloot en Sandfort: *Vrouwenstudies is een omvangrijk wetenschapsgebied geworden, dat zich uitstrekt over*

verschillende disciplines. Het is lastig een algemene typering te geven, ook al omdat het vakgebied vrouwenstudies in de afgelopen dertig jaar ingrijpend van karakter is veranderd. Wat is voor jullie de kern van vrouwenstudies?

Mak: Het ingewikkelde én het spannende van vrouwenstudies is dat het enerzijds vrouwen en vrouwelijkheid onderzoekt, terwijl het anderzijds die begrippen ook steeds problematiseert en ter discussie stelt (De Lauretis, 1987). Dus je maakt vrouwen en vrouwelijkheid zichtbaar, je geeft het een plek, maar tegelijk haal je het ook weer onderuit. Ik denk dat bijna al het onderzoek van vrouwenstudies zich in dit spanningsveld bevindt.

Meijer: Ik wil het omgekeerde benadrukken. Vandaag de dag legt bijna iedereen het accent op het deconstruerende effect van vrouwenstudies: gelukkig, we zijn af van die vaste rollen en identiteiten. Op zich ben ik het daar wel mee eens, maar er is te weinig plek voor de positieve lading die het begrip vrouwelijkheid kan hebben. Het betekent niet alleen maar in een hokje gedrukt worden; het heeft ook een creatief potentieel. In de discussie hoor je echter vaak: 'Als je het positief formuleert, dan riskeer je dat je gemarginaliseerd wordt: vrouwen zijn anders.' Maar dat anderszijn van vrouwen kan juist ook in positieve zin worden ingezet. Op de een of andere manier is iedereen daar altijd erg huiverig voor. Vrouwelijkheid mag nooit een verdienste zijn, het is altijd iets dat stigmatiseert. Dus het kan niet opgevat worden als gedrag dat gewoon bepaalde doelen dient en dat je kunt beoordelen op z'n effectiviteit.

Mak: Ik ben het met je eens dat je ook ruimte moet laten voor een positieve invulling van vrouwelijkheid. Maar dan nog denk ik dat vrouwenstudiesonderzoek nooit om die spanningsverhouding heen kan, omdat een begrip als vrouwelijkheid sociaal en cultureel bepaald is en je het dus altijd kritisch moet bevragen.

Vanwesenbeeck: Vrouwenstudies heeft hierin een ontwikkeling doorgemaakt. In het begin was de inzet vrouwen en vrouwelijkheid zichtbaar te maken in de wetenschap, omdat vrouwenlevens, vrouwenbezigheden daar volkomen onzichtbaar waren en omdat allerlei veronderstellingen over de mensheid werden gedaan op basis van onderzoek onder mannen. Dus het ging om het zichtbaar maken van vrouwen, het invulling geven aan – en in die zin construeren van – vrouwelijkheid. Het deconstrueren van vrouwelijkheid en het ter discussie stellen daarvan is in tweede instantie gekomen, historisch gezien. Maar er is nog een tweede spanningsverhouding die ik karakteristiek

vind voor vrouwenstudies. In de beginfase stond de wens voorop een feministische wetenschapsmethode te ontwikkelen. Dit ideaal is op de achtergrond geraakt, omdat het zo vreselijk moeilijk te verwezenlijken is, maar nog steeds wordt de vraag gesteld: is er een specifiek feministische onderzoeksmethode?

Mak: En je ziet daar een verregerende specialisatie in, want het zijn nu filosofische, epistemologische discussies geworden over de vraag naar het bestaan van vrouwelijke kennis en de relatie tussen ervaring en kennis. Dit soort vragen heeft zich inmiddels heel ver ontwikkeld.

Galesloot en Sandfort: *Is vrouwenstudies daarmee apolitieker geworden?*

Vanwesenbeeck: Nou, ik denk dat het diverser is geworden, breder. Iedereen in vrouwenstudies heeft nog steeds de intentie werk te doen dat bijdraagt aan het welzijn van de mensheid en met name van vrouwen. Maar de afstand tussen het doel en het middel is veel groter geworden.

Mak: Er hebben zich subdisciplines ontwikkeld die zozeer gespecialiseerd zijn dat het voor niet-ingewijden niet meer te volgen is (Brouns, Verloof & Grunnell, 1995; Buikema & Smelik, 1993). Een psychoanalytisch feministisch vertoog is voor een heleboel mensen volstrekt onbegrijpelijk, om maar wat te noemen.

men. Er hebben zich hele boekenkasten vol ontwikkeld. Waar je vroeger een plankje aantrof als je naar een feministisch boek zocht, vind je nu een bibliotheek vol. Vrouwenstudies heeft allemaal eigen taken gekregen.

Vanwesenbeeck: Daarbij zie je een splitsing tussen enerzijds feministisch-empiristen, die het individu als eenheid van analyse blijven nemen en waar ik mezelf toe reken, en anderzijds constructivisten die zeggen: dat soort empirie is helemaal niet belangrijk. Er zijn volgens hen allerlei beelden en taaluitingen en het is genoeg die kritisch te bestuderen. Als je gaat kijken naar de beleving van mensen, dan levert dat niets extra's op. Terwijl voor mij, als psycholoog, die beleving een interessante invalshoek is, waar je mensen ook direct mee aan kunt spreken. Het is moeilijk deze twee benaderingen vruchtbaar bij elkaar te brengen. Je ziet de splitsing terug in de organisatie van onderzoeksgroepen en samenwerkingsverbanden.

Mak: Die kloof is er, maar toch zou ik eerst een ander verschijnsel willen benadrukken: als er *iets* goed ontwikkeld is binnen vrouwenstudies, dan is het wel interdisciplinariteit. Er zijn maar weinig vakgebieden waar zo interdisciplinair wordt gedacht. Dat is een grote kracht van vrouwenstudies, maar het vergt ook veel inspanning: je moet je helemaal inleven in een andere terminologie, een andere methodiek. Maar die inspanning is geleverd en dat maakt vrouwenstudies bijzonder. Er bestaat diversiteit, maar de verschillende benaderingen voeden elkaar toch nog – behalve dan over de kloof die Ine noemt heen, daar ben ik het mee eens.

Meijer: Ik zie dat niet zo. De laatste jaren is ook binnen *cultural studies* een empirische poot ontstaan, waarbij men juist vraagt naar de beleving van mensen en geen genoegen neemt met inhoudsanalyse van teksten. Binnen *cultural studies* zijn methodes ontwikkeld om teksten en beelden te analyseren, en afhankelijk van je onderzoeksonderwerp kun je daar wat mee of niet. Constructivisten zullen bijvoorbeeld nooit zeggen dat empirisch onderzoek waardeloos is. Ze zullen alleen zeggen: heel veel empirie is ook tekst. En dat standpunt onderschrijf ik. Want zodra je een interview uitschrijft, is het een tekst en ga je er ook als een tekst mee om en niet meer als iets dat een ervaring is.

Vanwesenbeeck: Ja kijk, de manier waarop mensen op hun leven reflecteren is ook tekst. Dus in die zin wordt elke psychologie op een gegeven moment tekst, maar wel een tekst die verwijst naar een geleefde werkelijkheid. En zo worden uitspraken van respondenten ook opgevat.

Mak: Het verschil is uiteindelijk dat empiristen dat best kunnen erkennen, 'Oké, dat interview of die vragenlijst is gesteld tot tekst,' maar dat ze zich daar vervolgens niks van aantrekken. Ze laten er toch alle methodes op los die ze hebben geleerd om te zien of iets een relevant verschil is, of iets de doorslag geeft, kortom, allerlei statistische methodieken om het onderzoeksmateriaal te kunnen doorgronden. Terwijl mensen die sterk van de deconstructivistische kant zijn, altijd zullen zeggen: hier worden werkelijkheden gecreëerd, *hoe* worden ze gecreëerd, *waarom* worden ze zo gecreëerd? Zij nemen bijna per definitie een kritische positie in. Wat als nadeel heeft dat je nooit feiten produceert, maar altijd bekritiseert dat ze er zijn en hoe ze tot stand zijn gekomen, en in wat voor ideologische context: welke praktijken of welke geldstromen liggen bijvoorbeeld ten grondslag aan de feiten die uit zo'n enquête naar voren komen. Dat zijn op zich prachtige analyses, het is heel informatief, maar het geeft hen niet de mogelijkheid om – bijvoorbeeld tegen beleidsmakers – te zeggen: dit probleem moet toch eens worden aangepakt, want het is heel ernstig. Het heeft een andere inzet, het is meer bedoeld als cultuurkritiek, als een voortdurende waarschuwing: waar wij hier mee bezig zijn, is niet de waarheid. Aan de andere kant heb je al die voorlopige waarheden uit empirisch onderzoek nodig om verder te kunnen denken, plannen, bouwen. Dat is een heel ander perspectief. Binnen vrouwenstudies zijn beide invalshoeken nodig.

Opkomst en neergang van lesbische studies

Galesloot en Sandfort: *Wat is binnen vrouwenstudies gedaan aan onderzoek naar homoseksualiteit?*

Meijer: Dan kom je op lesbische studies, want mannelijke homoseksualiteit is hoogstens theoretisch de revue gepasseerd, niet in feitelijk onderzoek. Begin jaren tachtig is een lesbische invalshoek sterk opgekomen binnen vrouwenstudies. Iedereen stortte zich op het boek van Adrienne Rich (1986) over de gedwongen heteroseksualiteit en vroeg zich af welke mogelijkheden de term vrouwenvriendenschappen bood als verbindend concept. Overal binnen vrouwenstudies zag je groepjes opkomen die zich met lesbische studies gingen bezighouden. Veel beoefenaren van vrouwenstudies van het eerste uur waren zelf lesbisch en dachten toen: hé, dat kunnen we ook met onze wetenschapspraktijk verbinden.

Mak: Het hele feminisme heeft een lesbische golf gehad, dat heeft ook zijn weerslag gehad in de feministische wetenschap (Feinberg, 1993; Newton, 1985; Nestle, 1987). Het begin was heel dogmatisch. Rich

introduceerde de termen lesbisch bestaan en lesbisch continuüm, waarbij de definitie van het lesbische werd losgemaakt van seksuele voorkeur en verbreed tot alle emotionele banden tussen vrouwen. Achteraf is er veel kritiek gekomen op de manier waarop het feminisme het lesbische heeft ingepikt. Daardoor werden allerlei lesbische subculturen buitengesloten.

Meijer: Ja, de butch-femme culturen mochten niet, omdat het profileren van mannelijke en vrouwelijke rollen binnen het lesbische niet als feministisch gold. En sadomasochisme was ook uit den boze, omdat daar eveneens machtsverschillen productief werden gemaakt op het terrein van de seksualiteit.

Mak: De feministische invulling van het lesbische was heel normatief. Het ging om de betekenis van vrouwenvriendenschappen en hoe die onderlinge solidariteit kon worden ingezet om de heteroseksuele norm te ontcrachten. Behalve dat bepaalde subculturen zo werden buitengesloten, verdwenen ook de specifieke problemen van lesbo's onder tafel. Dat gold althans voor lesbische/homostudies in Amsterdam. In Utrecht stond wel de emancipatie-invalshoek voorop. Daar hield men zich vooral bezig met beleidsgericht onderzoek naar concrete problemen in de leefsituatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. Dat werd toen wel essentialisme genoemd, de 'homozuil', omdat het begrip homoseksualiteit niet weer geïmagineerd maar als een gegeven werd genomen. In Amsterdam ontstond juist de deconstructivistische school, waar lesbische studies een belangrijke aanzet toe gaf. Vanuit die hoek stelde men vragen als: wat is lesbisch, hoe definieer je dat, wat is eigenlijk 'vrouw'? Dus lesbische studies leidde tot het bevragen en problematiseren van de vrouwen waar het feminisme zich mee bezighield.

Meijer: Nou, ik heb een ander verhaal, misschien wel een verhaal dat daaraan voorafgaat. Want er wordt nu wel zo denigrerend gedaan over die term vrouwenvriendenschappen, maar het leuke daarvan was nu juist dat het niet ging om de hokjes lesbisch of hetero. Het ging erom dat alle vrouwen zich gingen realiseren wat het belang was van relaties tussen vrouwen. Als tegenhanger van het idee dat je belangrijkste relatie altijd met mannen was. Dat was een buitengewoon radicaal perspectief, zeker voor heterovrouwen. Het ging om een herwaardering van wat vrouwzijn betekende, voor elkaar en voor jezelf.

Mak: Op zich was dat een hele goede beweging, het als het ware op een voetstuk plaatsen van de fundamentele solidariteit tussen vrouwen. Maar door dat te benoemen als lesbisch raakte een andere beleving uit

het zicht. Het traditionele lesbisch zijn werd gemarginaliseerd precies vanwege die seksualiteit, die opeens niet meer de grens mocht bepalen.

Meijer: Dat klopt wel, ja. Maar vaak wordt alleen maar dat genoemd en verdwijnt het eerste moment, het creatieve moment van het gestalte geven aan een collectieve identiteit van vrouwen, uit beeld. En dat vind ik zonde. Die fase is van niet te onderschatten betekenis geweest voor de ontwikkeling van het feministisch bewustzijn. Maar je hebt gelijk dat het lesbische als aparte leefwijze zo uit beeld verdween.

Mak: En het lesbische is ook verdwenen als expliciet onderwerp van studie binnen vrouwenstudies (hoogland, 1997). Dat geldt voor Nederland, maar ook voor de meeste andere landen. Alleen in Amerika heeft lesbische studies zich inmiddels voortgezet in *queer studies*, daar is het nooit weg geweest. Maar hier: tegen het eind van de jaren tachtig gingen allerlei mensen die zich daarmee bezighielden, andere dingen doen. Of ze deden er nog een beetje aan onder de vlag van vrouwenstudies, als zijspoortje, maar niet meer als het centrale onderwerp. Het verdween gewoon van de agenda. Terwijl als je keek wat er rondliep binnen vrouwenstudies, dan was dat nog steeds een opmerkelijk hoog percentage lesbo's.

Galesloot en Sandfort: *Waardoor verdween het specifiek lesbische?*

HOMOSEXUALITY, WHICH HOMOSEXUALITY? **Publiclezingdag 18 december**

Public lectures Openbare lezingen

10.30-12.00

- HISTORY** ■ **PROF. DR RANDOLPH TRUMBACH**
Author *Gay Men, New York, 1962*
Gender and the heterosexual role in mid-twentieth century culture: the 1930 and 1940s century compared
- LITERATURE AND ART** ■ **DR LIANA BOURGE**
University of Glasgow, UK
Reviews, protest and protest. Politics, sex and speech in contemporary American lesbian literature
- CURRENT ISSUES** ■ **DR DENNIS ALTMAN**
La Trobe University, AU
AIDS and the reconstruction of heterosexuality
- CURRENT ISSUES** ■ **DRS WENDY FOXAKER**
Birkbeck, U of London, UK
One ritual a day keeps symbolic anger away

13.00-14.20

- HISTORY** ■ **PROF. DR MARTHA VICINUS**
University of Michigan, Ann Arbor, USA
Lesbian Historiography
- THEOLOGY** ■ **DR MARY E. HART**
Oberlin University, USA
On origins: lesbianism, construction and challenge
- CURRENT ISSUES** ■ **DRS JAN SCHUYFFERS**
Utrecht U, J.A. Schuyffers, NL
Homosexual identity, construction and construction

14.30-16.00

- CURRENT ISSUES** ■ **DRS HENK VAN DEN BROEKARD**
Radboud University Nijmegen, NL
Blood history: understand the alien. Victimisation of heterosexuality
- LITERATURE AND ART** ■ **DR MONIQUE WITTE**
Utrecht University, Utrecht, NL
Reflections on the social context of heterosexuality

16.30-18.00

- SOCIAL SCIENCE** ■ **PROF. DR GUY MENARD**
Université de Québec, Montréal, CAN
Gay dancing, which gay dancing?
- SOCIAL SCIENCE** ■ **DRS SASKIA WEERENGA**
Institute of Social Studies, The Hague, NL
Beyond feminism: the backfitter debate
- LITERATURE AND ART** ■ **DR MAURICE VAN LIESHOUT**
Fridrich Schlegel, Amsterdam, NL
The context of gay writing and reading
- DEBATE** ■ **JOAN NESTLE**
Lesbian History Archives, New York, USA
The Lesbian History Archives
Lesbian coverage pre 1970
- SOCIAL SCIENCE** ■ **DR JEFFREY WEEKS**
University of Pennsylvania, US
Against women's thoughts on sex, love and social science

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE ON GAY AND LESBIAN STUDIES
DECEMBER 15-19
FREE UNIVERSITY AMSTERDAM

Georganiseerd door de Universiteit van Amsterdam, het Instituut voor Genderstudies en de Vereniging 'Vrij Universiteit Amsterdam' in de gezamenlijke naam van de Universiteit van Amsterdam en de Vereniging 'Vrij Universiteit Amsterdam'.

Gratis toegang

Plaats: Vrije Universiteit, Houttuinlaan 7105 Amsterdam

Tel: 020-6943112

Alle inloggen wordt afgehandeld in de digitale taal.

Wie vragen is afgehandeld op old nummer 020-6943112. Nu aanpakken geen vragen

Mak: Ik denk dat het als een te klein onderwerp werd ervaren, te beperkend. Het ging alsmáar over wat je nou precies onder lesbisch moet verstaan, daar werd iedereen niet goed van.

Vanwesenbeeck: En veel onderwerpen die als belangrijk golden binnen vrouwenstudies, hadden een sterke heteroseksuele connotatie.

Mak: Ja, dat is een ander punt. Ik denk dat het feminisme – maar ook vrouwenstudies dat daarop voortborduurde – gestart is vanuit problematieken van vrouwen die sterk gerelateerd zijn aan heteroseksualiteit, aan posities van vrouwen ten opzichte van mannen. Impliciet was daarmee het begrip vrouw heteroseksueel geladen, ook in het verzet tegen problemen die vrouwen binnen heteroseksuele posities ondervonden. Door alle aandacht daarop te richten bevestig je toch weer die invulling van vrouwzijn. Daar zijn eigenlijk pas in latere jaren heftige theoretische kritieken op gekomen, bijvoorbeeld van Judith Butler (1990).

Meijer: Ik zie het anders. Het idee van de vrouw zoals dat toen centraal stond, was niet hetero of lesbisch ingevuld. Het ging om problemen waar lesbische vrouwen ook mee te maken hebben, zoals het tot object van de mannelijke blik gemaakt worden. De meeste lesbische vrouwen zijn ook niet zoveel anders dan heterovrouwen. Bij wetenschappelijke concepten zie je altijd een golfbeweging: een concept zit in de lift en daarna wordt het ontkmaskerd, als wit, middenklasse, hetero; en dat in golven. Ik vind dat zinvolle discussies, maar ik vind het een te simpel verhaal dat lesbische vrouwen weer werden buitengesloten. Ook veel heterovrouwen konden zich niet vinden in het feministische concept van de vrouw. En bovendien: als je het concept als hetero benoemt, sluit je weer lesbische vrouwen uit die zich er wel bij thuisvoelden. Steeds zie je bewegingen van in- en uitsluiting. Dat is ontzettend interessant om te bekijken, juist vanwege die differentiaties waardoor je niet in eenduidige tegenstellingen kunt denken. Lesbische vrouwen met kinderen hebben zich bijvoorbeeld altijd uitgesloten gevoeld, omdat de norm was dat 'wij' lesbische vrouwen geen kinderen hadden, dat was een zaak van hetero's. Er is geen systematische uitsluiting van bepaalde groepen, dat verschuift.

Mak: Dat mag zo zijn, maar ik constateer in vrouwenstudies toch een dominantie van het heteroperspectief. Als ik mijn eigen vak als voorbeeld neem, dan is te zien dat lesbische vrouwen die zich met lesbische geschiedenis bezighouden, voortdurend bezig zijn met de vraag: hoe hebben lesbische vrouwen zich verhouden tot het feminisme (Mak, 1998; Kraakman,

1993)? Als vrouwen echter vanuit vrouwengeschiedenis aan de gang gaan met de vrouwenbeweging, stellen ze zich op geen enkele manier de vraag: hoe heeft de vrouwenbeweging zich verhouden tot de lesbische beweging, en wat betekent dat voor de definitie van vrouw, van vrouwenbeweging, van feminisme? Lesbische vrouwen worden altijd weer over het hoofd gezien.

Vanwesenbeeck: Omdat ze niet heel zichtbaar waren in de geschiedenis.

Mak: Of ze worden wel genoemd, maar dan als apart compartimentje, waardoor het niet van invloed is op het denken over de fundamentele concepten die je hanteert: de begrippen vrouw en vrouwelijkheid. Of het begrip seksualiteit, dat vind ik eigenlijk nog belangrijker. Sinds het einde van de vorige eeuw wordt seksualiteit zodanig gedefinieerd, dat het lesbische daar maar heel moeilijk een plek in krijgt, omdat lesbische seksualiteit niet met een polaire spanning van doen heeft. Binnen de gangbare definitie is weinig plaats voor seksualiteit op basis van een vorm van gelijkheid. En dan zie ik wel wat Irene zegt, dat er voortdurend bewegingen zijn van in- en uitsluiting en dat er voortdurend onderhandelingen zijn en dat het lesbische ook zelf uitsluitingen teweegbrengt, maar ondertussen is het toch zo dat de heersende vrouwenstudies heel weinig wenst na te denken over wat er gebeurt als het lesbische of bijvoorbeeld het zwarte op een fundamentele manier wordt meegewogen in de conceptualisering. Op metaniveau zie je dat soort kritiek trouwens wel. Mensen als Butler en De Lauretis proberen te interveniëren in het feministische vertoog vanuit een lesbische kritiek (Butler, 1990; De Lauretis, 1994). Maar in praktisch onderzoek heeft dat nog nauwelijks doorgewerkt.

Vanwesenbeeck: Ik denk inderdaad dat een heleboel thema's van vrouwenstudies in de afgelopen jaren circelden rond heteroseksualiteit en dat het meeste onderzoek ging over de interactie tussen mannen en vrouwen. Het bracht niet automatisch met zich mee dat lesbische vrouwen daarvan uitgesloten waren, want zij hebben ook met dat soort problematiek te maken. Maar omdat hun positie vaak niet expliciet of slechts als een soort kanttekening daarin gebracht werd, hebben lesbische vrouwen zich daar te weinig in gerepresenteerd gevoeld.

Mak: Het gaat me niet alleen om representatie, dat moet ik even rechtzetten. Het gaat me ook om het problematiseren van heteroseksualiteit, van bepaalde vormen van vrouwelijkheid als vanzelfsprekend vrouwelijk.

Vanwesenbeeck: Maar dat werd wél volop gedaan. Adrienne Rich over de gedwongen heteroseksualiteit werd enorm gelezen binnen vrouwenstudies. Dat is echt een breekijzer geweest, omdat deze manier van denken zo sterk samenhangt met definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid.

Galeslout en Sandfort: *Maar hoe ligt het nu? Wie verwoordt nu het lesbisch perspectief of een kritische positie tegenover heteroseksualiteit?*

Vanwesenbeeck: Aan de ene kant is het besef nog duidelijk aanwezig dat seksuele identiteit onder druk staat van allerlei normen, vooral de heteroseksuele norm, en dat je onder meer via onderzoek steeds moet proberen dat open te breken. Maar aan de andere kant ken ik geen onderzoeksprogramma's die zich expliciet en heel duidelijk richten op homoseksuele groepen of homoseksualiteit als thema. Bij onderzoek naar risico's op het gebied van seks, waar ik me mee bezighoud, gaat het voornamelijk over heteroseksualiteit. En als het al over homoseksualiteit gaat, betreft het mannen.

Mak: Ook in de cultuurwetenschappen is bijna niemand meer bezig met onderzoek naar thema's die met het lesbische te maken hebben. Ik vind dat toch een beetje een verdwijntruc. Haast geruisloos zijn lesbische onderwerpen uit alle programma's verdwenen; vrouwen die zich ermee bezighielden, zijn iets anders gaan doen. En dat is kwalijk want er is te weinig voor in de plaats gekomen. Kijk, ik vind het prima als de lesbische invalshoek is opgenomen in breder onderzoek, dat is juist goed. Maar vaak is dit perspectief gewoon verdwenen. Homoseksualiteit is misschien te vanzelfsprekend geworden, althans in Nederland: daardoor ervaart men het niet meer als een interessant onderwerp om aandacht aan te besteden. Ik vind dat heel erg, een ontzettende verspilling. Op een gegeven moment moet je weer helemaal opnieuw beginnen. Stel dat het over tien jaar weer wordt opgepakt, dan is zomaar een heel stuk geheugen kwijt, omdat je geen doorgaande discipline hebt. Het bouwen op tradities maakt je onvergelijkbaar veel sterker dan wanneer de hele boel is afgebroken en iemand tien jaar later de brokstukken weer eens bij elkaar gaat rapen. Ik denk dat dat echt doodzonde is. Je bent er niet meer als aanspreekpunt, voor studenten die dat soort onderzoek willen doen. Die moeten alles weer zelf gaan uitvinden.

De haat-liefdeverhouding tussen vrouwenstudies en homostudies

Galeslout en Sandfort: Hoe zit het met de verhouding tussen vrouwenstudies en mannelijke homostudies?

Meijer: Er zijn vanaf het begin spanningen geweest. Het volgende verhaal maakt dat goed duidelijk. In 1983 was in Amsterdam het eerste internationale homocongres, georganiseerd door homostudies in samenwerking met vrouwenstudies (Duyves, 1983). Ikzelf werkte vanuit vrouwenstudies mee aan de organisatie. Dat congres stond dus bol van de conflicten tussen de mannelijke homo, de Nicht met een hoofdletter, en de feministische lesba. Het congres was gewijd aan homosociale arrangementen: de groepsvorming onder geslachtgenoten. De homo's wilden dat het 'Onder mannen, onder vrouwen' heette, de vrouwen wilden dat omdraaien. Immers, er was al een hele traditie in vrouwen geschiedenis van onderzoek naar vrouwenvriendenschappen en andere netwerken tussen vrouwen, terwijl het mannenonderzoek nog maar net begon. Bovendien is het 'onder vrouwen' altijd veel problematischer geweest, veel minder zichtbaar. Bij kloosters bijvoorbeeld denkt iedereen toch meteen aan mannen. Mannelijke instituties als de sport of het leger zijn veel dominanter. Dus ook om politieke redenen vonden wij dat vrouwen voorop moesten staan. Het lijkt een simpele discussie, maar het geeft wel iets wezenlijks aan. Uiteindelijk heeft de man die verantwoordelijk was voor de folder er gewoon 'Onder mannen, onder vrouwen' van gemaakt, zonder dat de zaak goed was uitgediscussieerd.

Mak: Tien jaar later werd in Amsterdam een poging ondernomen om homostudies, vrouwenstudies en seksuologie bij elkaar te brengen. Dat liep toen weer helemaal fout. De mannen weigerden de problematische kant van seksualiteit te zien, die natuurlijk door vrouwen werd aangedragen. Dat was vrouwengezeur. Je sprak in zulke andere termen over seksualiteit en wat dat voor mensen betekende.

Meijer: Het heeft ook met aanschurken tegen de macht te maken, waar de homo's de neiging toe hadden. In 1983 wilden zij onderzoek initiëren naar bijvoorbeeld clubs van voetbalsupporters, of naar de Rotary – allemaal van die mannennetwerken die op een bepaalde manier machtig zijn. Terwijl, wat deden de vrouwen: onderzoek naar vrouwenkloosters, naar vrouwenonderwijs. Allemaal van die niet-machtige, niet-spectaculaire fenomenen. Door de introductie van de term homosociale arrangementen werd dat machtsverschil ineens heel duidelijk. En de homo's hadden daar totaal geen oog voor. Die waren allang blij dat ze ineens door de *mainstream* werden binnengehaald op dit soort onderzoek. Waardoor vrouwen werden uitgesloten, op precies dezelfde termen waarop dat altijd gaat. Maar nu waren het de homo's die

dat deden, dat was pijnlijk. Bij het congres over seksualiteit in 1991 lag het inderdaad precies hetzelfde: de mannen wilden vooral de publieke vieringen van seksualiteit centraal stellen. Seksualiteit van vrouwen echter heeft veel meer een privé-karakter, dus het ging al mis bij de vraagstelling.

Mak: Achteraf denk je dat het belangrijk is te onderzoeken wat er toen is gebeurd. Op het moment zelf heb je die distantie niet. Ik vond dat in dat soort discussies ook wel sprake was van genderblindheid. Seksetegenstellingen voerden de boventoon.

Meijer: Er zit asymmetrie in 'onder vrouwen, onder mannen', het 'onder vrouwen' is in principe machteloos, het 'onder mannen' is in principe de macht. Met die asymmetrie heb je als homo's en lesbo's ook te maken. Wat wij van vrouwenstudies vooral problematisch vonden, was dat deze mannen die in principe net zo marginaal waren als wij, niet bereid waren de zaak te problematiseren. Die dachten: dit is onze verlossing, dit is onze greep naar de macht. Ineens vonden ze aansluiting bij de *mainstream*-wetenschap, wat trouwens later op zijn grenzen is gestuit. Dus dat plezier was van korte duur. Het gold overigens alleen voor de mannen van homostudies Amsterdam. De mannen uit Utrecht en uit het buitenland hadden meteen al kritiek op dat aanschurken tegen de macht. Netwerken van mannen, bijvoorbeeld onder voetbal-supporters, zijn gebaseerd op uitsluiting – zowel van vrouwen, als van homo's trouwens. Dus er lagen zeker interessante theoretische dwarsverbanden tussen vrouwenstudies en homostudies, maar het staat of valt ermee of je de kwestie van de macht kritisch in je vraagstelling betreft. Vanuit vrouwenstudies wilden wij juist de spanningsverhouding tussen het homosociale en het homoseksuele centraal stellen, maar de mannen hadden op dat moment geen trek in die problematisering, die wilden zich gewoon leuk op de mannensferen storten. Voor een deel zie je dat soort conflicten trouwens weer terug bij *queer studies*.

Dudink: Overigens moet je wel opmerken dat later een ander, kritisch concept van homosocialeiteit wel succesvol is geworden, niet alleen binnen homostudies, maar ook binnen feministische literaire studies. Dat is een concept waarbij nadrukkelijk oog bestaat voor genderverhoudingen, uitsluitingsmechanismen en hiërarchieën. Er wordt geanalyseerd hoe homosocialeiteit enerzijds sekseongelijkheid maakt en anderzijds tot stand komt door uitsluiting van het homoseksuele. Die twee assen: enerzijds hoe homoseksualiteit wordt uitgesloten om het homosociale onder mannen te laten functioneren, en anderzijds hoe op die manier sekseongelijkheid wordt gecreëerd. Dus

wat toen niet werd ingezien, is later wel naar boven gekomen (Kosofsky Sedgwick, 1985).

Galesloot en Sandfort: *Geldt het begrippenpaar constructie en deconstructie, dat zo karakteristiek is voor vrouwenstudies, ook voor homostudies?*

Mak: Ja, ik denk het wel. Door onderzoek te doen en gegevens te verzamelen maak je homoseksualiteit zichtbaar, maar tegelijk ben je ook alsmaar bezig de categorieën waarmee je werkt te problematiseren. Juist dat spanningsveld maakt het interessant, net zoals dat voor vrouwenstudies geldt. Het gaat natuurlijk over andere kennis, andere termen staan centraal. Maar de vakgebieden overlappen elkaar, het meest duidelijk als je het hebt over seksualiteit en gender, die begrippen spelen bij allebei een rol. Als je gender niet definieert, kun je het ook niet over homoseksualiteit hebben, dat bestaat niet zonder gender. Want seksualiteit speelt een ongelooflijk grote rol in sekseverhoudingen, dat onderwerp kun je niet los van die context onderzoeken. Dus theoretisch gezien is er een grote overlap tussen vrouwenstudies en homostudies, maar in de praktijk is het onderzoek toch erg gescheiden. De thema's zijn anders.

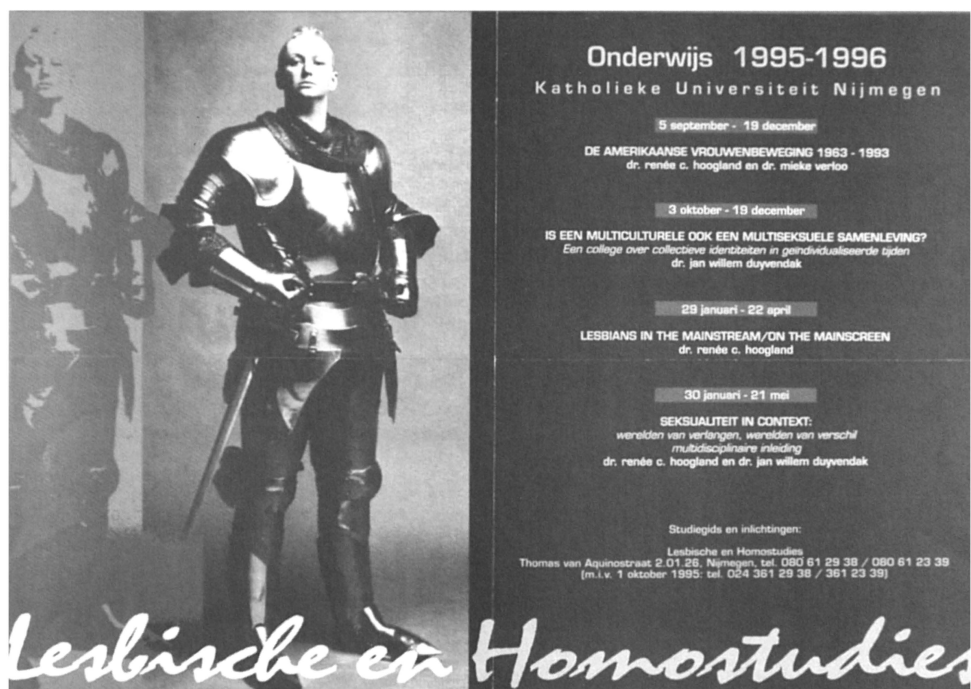
Dudink: Ik heb alleen het idee dat homoseksualiteit als een positieve categorie, het construerende, aan de kant van homostudies veel minder ontwikkeld is. Je ziet het vooral bij lesbische studies, bijvoorbeeld in de lesbische ethiek, maar niet bij homostudies. Daar heb je wel de viering van de grensoverschrijding en de seksuele radicaliteit, maar dat gebeurt nauwelijks op een expliciet programmatische manier.

Meijer: Nou, je hebt die fase wel gehad. Het koesteren van de jongensvriendschap, de pedagogische eros, initiatierites op Nieuw-Guinea, allemaal van dat soort dingen.

Dudink: Ja, maar bijna nooit als politiek programma. En nu is het ook weg. Ik denk dat het ermee samenhangt dat het homo-zijn geen voldoende specifieke subjectiviteit meer is, geen uitvalsbasis voor een oppositioneel politiek programma, dat het een te ongemarkeerde categorie is geworden – zoals mannelijkheid – om dat nog te kunnen zijn.

Meijer: Maar stel nu dat er een grote traditie mannenstudies ontstaat, zou het dan wel kunnen? Wordt homoseksualiteit dan een geuzennaam?

Dudink: Nee, want mannenstudies richt zich toch op het omgekeerde. Mannenstudies maakt mannelijkheid wel tot specifieke categorie, maar niet vanuit het

idee dat die mannelijkheid vervolgens het uitgangspunt moet worden voor een filosofie of een politieke theorie of een ethisch program.

Meijer: Dan krijg je bijna fascistische...

Dudink: Ja, je creëert dan een monster inderdaad. Als je het eerst gaat markeren en dan gaat zeggen: we gaan er iets moois mee doen.

Meijer: Dat gevaar is er trouwens wel. In concepten van gecultiveerde mannelijkheid als de wildeman en de bosman.

Dudink: Maar zie je dat nou binnen homostudies? Ik denk dat binnen homostudies de foucaultiaanse benadering van het mooie leven en de schoonheid van mannavriendschappen juist altijd opzettelijk in vage termen is gedefinieerd, als mogelijkheid, niet als program.

Meijer: Nou, op allerlei manieren zag je het toch wel: de mannavriendschap als kunstwerk, of de man als kunst, de cultuur van de pispakken. Maar het is heel anders dan bij de cultivering van het lesbische. Het mooie onder mannen is nooit zo mooi als de lesbische ethiek mooi is, omdat die namelijk zo engelachtig mooi is. De gelijkheid straalt er aan alle kanten van

af, je wordt er bijna niet goed van. Bij mannen gaat het ook over het mooie van het lelijke of het gevaarlijke. Plezier en gevaar kan bij mannen samengaan, bij vrouwen sluit dat elkaar uit. Seksueel geweld bij homo's is een mooi verhaal, je hebt al die films waar verkrachting aan de orde van de dag is; homoseksualiteit als mooi gevaar. In lesbische studies is nooit een mooi verhaal gemaakt van seksueel geweld. Onder mannen is geweld heel erg geërotiseerd.

Mak: Nu we toch zo programmatisch aan het praten zijn: ik denk dat het heeft ontbroken aan dit soort analyses van overeenkomsten en verschillen, dit soort vergelijkingen tussen homo- en lesbische studies. En dat is eigenlijk nog steeds een interessante kwestie. Je zou onderzoeksprogramma's moeten hebben die expliciet de cultuurverschillen tussen homo's en lesbo's onderzoeken, want het is fascinerend.

Galesloot en Sandfort: *Dus eigenlijk liggen lesbische en homostudies heel ver uit elkaar?*

Mak: We hebben gedwongen bij elkaar in congressen en werkgroepen gezeten. Nee, serieus: zou je dit zo kunnen formuleren? Het is eigenlijk wel gek.

Meijer: In Utrecht werkten lesbo's en homo's samen in homostudies, op voet van gelijke onderdrukking

zou je kunnen zeggen. Want daar stond emancipatie-onderzoek centraal, dat creëerde een gezamenlijke basis voor onderzoek naar problemen in de leefsituatie.

Mak: We hebben het nu steeds over de verhouding tussen lesbische studies en homostudies. Maar als we even teruggaan naar de verhouding tussen vrouwenstudies en homostudies, dan wil ik ervoor pleiten veel meer te kijken naar de manier waarop ze elkaar definiëren en impliceren. Hoe werken gender en seksualiteit op elkaar in? Dat soort onderzoek gebeurt te weinig, van weerszijden. Vrouwenstudies moet zich er veel meer van bewust zijn hoe definities van seksualiteit – heteroseksualiteit, homoseksualiteit – samenhangen met concepten van mannelijkheid en vrouwelijkheid; met gender dus. En omgekeerd zou ook homostudies voortdurend naar die samenhang moeten kijken. Lesbische studies zit nog het meest in dat snijvlak, denk ik.

Vanwesenbeeck: Het gebeurt al wel, dat soort onderzoek binnen vrouwenstudies.

Meijer: De omslag van vrouwenstudies naar genderstudies is daarop gericht.

Mak: Veel mensen zeggen wel dat het zou moeten gebeuren, maar ik vind het in de praktijk toch erg tegenvallen wat mensen daarmee doen. Er valt veel meer uit te halen.

Meijer: Gek eigenlijk, twintig jaar geleden bedachten we dat ook al. Maar het is weer weggezak. Als je dat nu weer tot program verheft, zul je toch eerst moeten kijken waarom het zo moeilijk is. Zijn we niet terug bij af?

Mak: Nee, want alleen al een gesprek als dit was twintig jaar geleden niet mogelijk geweest. Precies hetzelfde is er met wit en zwart aan de hand. Gekleurde vrouwen hebben ook dingen aangekaart, waarvan wij witte vrouwen dachten: waar gaat dit in vredesnaam over? Of waar we kwaad van werden, of wat ook. Dat gesprek liep voor geen meter, mensen hebben geprobeerd elkaar te begrijpen, maar hebben elkaar toch gekwetst. Er zijn nog steeds mensen niet goed van. Maar die periode is toch wel min of meer afgesloten, en je ziet nu dat mensen constateren: vrouwenstudies gaat zich bezighouden met verschillen tussen vrouwen. Nou, twintig jaar geleden waren we ook al bezig met verschil, dus dat is niet nieuw, maar er is opeens ruimte gekomen om het vruchtbaar te maken, het is niet meer zo bedreigend. Datzelfde geldt misschien nu voor de verhouding tussen vrouwenstudies en

homostudies. In materiële zin heeft die discussie zich nauwelijks ontwikkeld in de afgelopen tien jaar, er waren nauwelijks mensen mee bezig. Dus de vraag ligt er nog steeds – en het is een fantastische vraag.

Meijer: In het buitenland zijn de verschillen nog sterker dan hier. In Duitsland of Engeland zijn lesbische en homostudies gescheiden werelden. Nederland is een van de weinige landen met een gemengde homobeweging, met een gemengde feministische beweging zelfs in het begin. Dus het gemengd zijn is blijkbaar een traditie bij ons. Dat levert dus spannende discussies op.

De weidse vergezichten van queer theory

Galesloot en Sandfort: Vooral in de Verenigde Staten is *queer theory* sterk in opkomst: een stroming, voortkomend uit homo-/lesbische studies, die radicaal wil breken met vaste identiteiten op basis van sekse en seksuele voorkeur. Grensoverschrijdingen tussen de seksen en tussen homo- en heteroseksualiteit vormen het nieuwe program. Transgenders, travestieten, transseksuelen en genderbenders zijn de meest radicale exponenten van vervagende grenzen. In plaats van zich te laten marginaliseren maken deze groepen hun afwijkendheid tot wapen: hun bestaan zelf is het bewijs dat het normale een fictie is. Biedt *queer theory* inderdaad de grandioze perspectieven waar het prat op gaat?

Vanwesenbeeck: Aan de ene kant vind ik *queer theory* enorm interessant en intellectueel uitdagend. Maar ik kan er moeilijk iets mee in het vrouwenstudiesonderzoek dat ik doe. De kloof tussen empirie en dit soort theorievorming is levensgroot. Het blijkt lastig de vragen te vertalen naar concrete psychologische mechanismen, concrete groepen mensen.

Meijer: En de prostitutie dan? Neem de film *Paris is burning*. Die gaat over jongens die wedijveren in professionele verkleedpartijen om zich een nieuwe identiteit aan te meten. Maanden doen ze erover om bijvoorbeeld het echte kostschoolmeisje te zijn, sommigen laten zich ook opereren. Deels verdienen ze hun kost in de prostitutie en tegelijk zijn ze voortdurend bezig met een spel met sekse, een professioneel spel. Voor een deel gaan ze eraan te gronde en voor een ander deel zijn dat hun kicks. Als je dan kijkt hoe de Amsterdamse prostitutie is georganiseerd, dan draait dat ook steeds meer om een spel met sekse. Braziliaanse en Argentijnse hoeren bijvoorbeeld doen dat heel geraffineerd.

Vanwesenbeeck: Ja, dat is een nieuw segment in de prostitutie. Maar mij fascineert eerder aan prostituées

dat zij een soort omkering vertegenwoordigen in de relatie tussen seks en macht. Ze lijken de meest uitgebuite categorie vrouwen, maar ondertussen hebben ze ook macht over de mannelijke lust. In mijn onderzoek sprak ik veel prostitueés die neerkeken op hun klanten.

Meijer: Maar die omkering van de machtsverhoudingen, dat is precies waar *queer theory* over gaat! En het interessante is dat die kwestie van de macht door prostitueés zelf aan de orde is gesteld. Publiekelijk keerden ze zich tegen de verhalen vanuit het feminisme dat ze totaal geen macht zouden hebben. Dan zie je dus dat de praktijk zorgt dat de termen worden omgedraaid.

Vanwesenbeeck: Prostitueés zou je in die zin inderdaad kunnen plaatsen in de hele rij van genderbending en allerlei andere transgressies van seksuele definities. Maar dan nog: ik kan dat een mooi fenomeen vinden en ik kan het spannend vinden om te bedenken waar het heengaat, maar voor mij draagt het niet bij aan het formuleren van onderzoeksvragen.

Dudink: Maar geldt dat niet voor elk theoretisch of metaprogramma? Het kan wel een context bieden van waaruit je tot vragen komt.

Mak: Verschillen tussen Nederland en Amerika spelen ook een rol, daardoor lijkt het voor ons een ver van ons-bed show. *Queer* wortelt in radicale subculturen in de Verenigde Staten, die een zeer gesloten karakter hebben. Binnen de bescherming van die subculturen gebeurt heel veel, in bepaalde wijken. In Nederland zie je iets heel anders: homoseksualiteit is hier een gewoon verschijnsel geworden, je kunt overal homo of lesbo zijn. En het punt is nu, grensoverschrijdend gedrag vraagt ontzettend veel van iemand zolang je niet in een bepaalde gemeenschap leeft waarin het geaccepteerd is – en dan nog vraagt het veel. Het bestaat in de Verenigde Staten bij de gratie van het feit dat er subculturen zijn waarin je nog enigszins kunt overleven. Maar als je hier in Nederland dat in je eentje zou gaan proberen, is dat een absurditeit. Dat overleef je helemaal niet. Ik word boos van het *queer*-achtige optimisme, dat het alleen maar leuk is om alle grenzen te overschrijden. Het is revolutionair en spannend en prachtig, maar er gaan gewoon mensen aan kapot. En het is een volstrekt geïsoleerd fenomeen, binnen die subculturen. Want daarbuiten is Amerika voor homoseksuele mannen en vrouwen natuurlijk verschrikkelijk (Butler, 1990; Garber, 1992; Epstein & Straub, 1991; De Lauretis, 1991; Epstein, 1995; Bornstein, 1994; Feinberg,

1996).

Dudink: Maar *queer theory* heeft ook een andere kant, die wel erg interessant is. Het gaat niet alleen om de praktijk van overschrijdingen, maar ook om het systematisch doordenken van de instabiliteit en de tegenstrijdigheden van 'het normale'. Dus *queer* kan inspireren tot het analyseren van mechanismen die werkzaam zijn bij het construeren van het normale. *Queer theory* is ook een project om te begrijpen hoe normaliteit in elkaar steekt. Een project dat wil laten zien dat die veel minder stabiel, vanzelfsprekend en coherent is dan ze zich voordoet (Kosofsky Sedgwick, 1990; Warner, 1993).

Mak: Ja, maar die instabiliteit van het normale wordt altijd aangetoond met voorbeelden van overschrijdingen. Bijvoorbeeld: 'Biologische sekse is helemaal niet stabiel, stop een theedok in je broek en je bent een man.' Dat soort verhalen, alsof het zo eenvoudig is. Bovendien, is het werkelijk zo dat systemen zo gemakkelijk uit hun evenwicht gebracht kunnen worden door overschrijdingen? Systemen hebben daar zoveel verschillende soorten antwoorden op, waardoor afwijkingen heel gemakkelijk geneutraliseerd worden. Je kunt wel aantonen dat die systemen op zich niet 'waar' zijn, maar in vergelijking met hun stabiliteit is dat peanuts.

Vanwesenbeeck: Dat is inderdaad een interessante vraag. Onder welke omstandigheden, waar en door wie kan de normaliteit geperverteerd worden, en tot wiens geluk is dat, hoe pakt dat uit?

Mak: En dan is mijn vraag steeds weer: is het werkelijk zo dat systemen zo gemakkelijk uit hun evenwicht gebracht kunnen worden door overschrijdingen?

Dudink: Maar het leuke van *queer theory* is dat het niet om waar of onwaar gaat, maar om de werking van mechanismen. Tegenstrategieën om het normale te destabiliseren worden makkelijker mogelijk gemaakt wanneer je denkt in termen van mechanismen in plaats van in waar of onwaar.

Mak: *Queer* blijft toch steken bij het noemen van voorbeelden die aantonen dat er niks natuurlijk en vanzelfsprekends bestaat, wat ik graag wil aannemen. Maar als je kijkt naar geschiedenisonderzoek waarin hele blikken vol aparte types worden opengetrokken, dan denk ik heel simpel: wat is er met hen gebeurd, wat hebben die grensoverschrijdende figuren daadwerkelijk bewerkstelligd? Nou, niks dus.

Vanwesenbeeck: Die zijn allemaal weer gemarginali-

seerd, net zo goed als prostituées ook weer voortdurend gemarginaliseerd worden.

Mak: En dat gebeurt op verschillende manieren – precies dat is wat ik wil onderzoeken: welke mechanismen worden gebruikt om mensen weer op hun plaats te krijgen of die systemen intact te houden. Je ziet dan hoe ongelooflijk kwetsbaar individuen zijn voor uitsluiting en minachting, waardoor het helemaal niet zo'n vrolijke aangelegenheid is.

Dudink: Dat ben ik met je eens. De vanzelfsprekende viering van de grensoverschrijdingen is het meest discutabele punt van *queer theory* (Martin, 1996).

Mak: De grensoverschrijdingen tonen alleen maar aan dat sekse niet iets natuurlijks is, dat het geconstrueerd is. Dat kun je theoretisch vrij goed zien aan al die tussenfiguren. Maar in de praktijk kunnen de overschrijdingen heel gemakkelijk gepareerd worden.

Meijer: Maar je ziet wél dat absolute grenzen in relatieve grenzen veranderen. Homoseksualiteit bijvoorbeeld is geen derde sekse meer, maar een variant op het normale; iedereen heeft iets homoseksueels in zich. Als je de grens zelf tot object van onderzoek maakt, zie je hoe de status van de grens verandert. Zeker Nederland heeft een interessante traditie op het vlak van het ter discussie stellen van sekse- en seksualiteitsgrenzen. Kijk naar de studenten van tegenwoordig: daar zie je van die tijdelijke lesbo'tjes, grensverkeer is veel makkelijker geworden. Of moet je zien hoeveel er door mannen wordt gezoend tegenwoordig. En neem de reclame: hoe homo-erotiek daarin in opkomt is. Het grensvlak wordt steeds groter.

Vanwesenbeeck: En toch is de stabiliteit van het normale enorm, het is een waanzinnig bolwerk.

Meijer: Om dat allemaal stabiliteit te noemen, vind ik gewoon zonde. Absolute en relatieve grenzen, dat maakt nogal wat uit.

Galesloot en Sandfort: *Kan queer theory leiden tot een nauwere samenwerking tussen vrouwenstudies en homostudies?*

Mak: Ik denk dat nu met *queer theory* bepaalde allianties tussen vrouwenstudies en homostudies ontstaan, maar een probleem daarbij is dat *queer studies* zich heeft afgezonderd als weer een heel apart getto. Op een rare manier heeft het zich afgesneden van tradities die daarvoor al bestonden. Zo blijft het revolutionaire – als *queer* dat al is – in de lucht hangen, zonder

dat je het goed kunt verbinden met andere wetenschapspraktijken. Het heeft nooit zoveel zin om zomaar wild te gaan doen, dat verhoudt zich tot iets en als die connectie kwijt is, dan heeft het niet zoveel te zeggen. Ik zou liever zien dat *queer studies* zich in relatie tot bijvoorbeeld vrouwenstudies ontwikkelde.

Meijer: Het is gewoon een greep naar eigenheid, naar exclusiviteit – en die werkt. Je ziet dat er weer nieuw elan van uitgaat. Een deel van *queer theory* is trouwens wel degelijk in discussie met vrouwenstudies, homostudies en lesbische studies. Het vernieuwende van *queer* is dat men bezig is de ruimte te verkennen om buiten de algemene categorieën te blijven: hoe kun je het anderszinnig als niet anders, bijna als macht denken.

Dudink: Juist daarom vind ik de relatie van *queer theory* tot vrouwenstudies, homostudies en lesbische studies ook problematisch. Die voortdurende aanspraak op het zijn van dé revolutionaire voorhoede, die voortdurende dwang tot een vlucht naar voren, tot een positie innemen – dé positie – van waaruit de normaliteit gedeconstrueerd kan worden. Dat vind ik ingewikkeld, enerzijds omdat ik niet geloof dat het zo simpel werkt, en anderzijds omdat in *queer theory* veel te weinig de historiciteit van de buitenstaanderpositie wordt onderkend. Zonder die positie goed te analyseren en te plaatsen in een sociale en historische context, wordt de buitenstaanderpositie ingezet als wapen om de normaliteit te kraken. Wat dat betreft vind ik veel sterker wat er in vrouwenstudies, genderstudies en sommige delen van lesbische en homostudies gebeurt: dat er oog is voor die tweeledige beweging van enerzijds deconstrueren en anderzijds gewoon onderzoek doen naar gegeven categorieën.

Mak: Ja, dat is precies waarom ik het schadelijk vind dat *queer theory* zich zo afzondert. Je ziet dat vrouwen die zich niet thuisvoelen in het concept vrouwen zoals dat binnen vrouwenstudies wordt gehanteerd – omdat ze het te heteroseksueel vinden of te vrouwelijk of wat dan ook – verhuizen naar de afdeling *queer studies*. En dat wordt dan een vuilnisvat van iedereen die zich niet meer voelt passen in vrouwenstudies, theoretisch of wat betreft de eigen identiteit. Daarmee verdwijnt het kritische spanningsveld tussen vrouwenstudies en alles wat daar niet naadloos onder valt – en juist dat spanningsveld maakt vrouwenstudies zo interessant. Er moet altijd een relatie blijven tussen het lekker gek doen en het normale, de normale vrouw. Als die spanning er niet meer is, zijn ze beide hun afzetpunt kwijt. Dan is geen van beide interessant.

Dudink: *Queer theory* laat zich erop voorstaan dat alles samen kan gaan, maar tegelijk zie je dat er weer allerlei analytische assen onder tafel verdwijnen. En dat geldt vooral voor de gecompliceerde relatie tussen gender en seksualiteit (Butler, 1997; Martin, 1996). We roepen altijd dat ze elkaar wederzijds constitueren, maar het blijft moeilijk een onderzoekspraktijk te bedenken waarin je ze allebei onderzoekt en waarin je dus werkelijk recht kunt doen aan dat uitgangspunt. Soms lijkt het dan alsof we geen stap verder zijn gekomen in de afgelopen jaren. Maar voor mij is het grote winstpunt van alle debatten over gender en seksualiteit – en dat is eigenlijk al begonnen met de discussie over klasse en sekse – dat deze voortdurende reflectie op de verschillende categorieën een enorme motor is geweest achter de relativering van die categorieën. Die discussies hebben enorm geholpen om die categorieën als instabiel en als historische producten te kunnen denken. Als je daarnaar kijkt, hebben deze discussies in belangrijke mate bijgedragen aan het deconstructieve project. En dat is ook de reden om de discussie gaande te houden.

Literatuur

- Bornstein, K. (1994). *Gender outlaw. On men, women and the rest of us*. New York: Vintage books.
- Brouns, M., M. Verloo & M. Grünell (Eds.) (1995). *Vrouw studies in de jaren negentig, een kennismaking vanuit verschillende disciplines*. Bussum: Coutinho.
- Buikema, R.L. & A.M. Smelik (Eds.) (1993). *Vrouw studies in de cultuurwetenschappen*. Muiderberg: Coutinho.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1997). Against proper objects. In E. Weed & N. Schor (Eds.), *Feminism meets queer theory* (pp. 1-30). Bloomington: Indiana University Press.
- Duyves, M. et al. (Eds.) (1983). *Among men, among women. Sociological and historical recognition of homosocial arrangements*. Amsterdam: Sociologisch Instituut, Universiteit van Amsterdam.
- Epstein, J. (1995). *Altered conditions. Disease, medicine and storytelling*. New York/London: Routledge.
- Epstein, J. & K. Straub (1991). *Body guards. The cultural politics of gender ambiguity*. New York/London: Routledge.
- Feinberg, L. (1993). *Stone butch blues*. Ithaca: Firebrand Books.
- Feinberg, L. (1996). *Transgender warriors. Making history from Joan of Arc to RuPaul*. Boston: Beacon Press.
- Garber, M. (1992). *Vested interests. Cross-dressing and cultural anxiety*. New York/London: Routledge.
- Hoogland, R.C. (1997). *Lesbian configurations*. Cambridge: Polity Press.
- Kosofsky Sedgwick, E. (1985). *Between men. English literature and male homosocial desire*. New York: Columbia University Press.
- Kosofsky Sedgwick, E. (1990). *Epistemology of the closet*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- Kraakman, D. (1993). Vijfmaal nul is nul. Ofwel de betekenis van een Frans vrouwengeschiedenis project voor lesbische geschiedenis. In Blok, J. et al. (Eds.), *Deugd en ondeugd. Jaarboek voor vrouwengeschiedenis 13* (pp. 137-

- 147). Amsterdam, Stichting beheer IISG.
- Lauretis, T. de (1987). *Technologies of gender. Essays on theory, film and fiction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lauretis, T. de (1994). *The practice of love. Lesbian sexuality and perverse desire*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.
- Lauretis, T. de (Ed.) (1991). *Queer theory. Lesbian and gay sexualities. Differences. A journal of feminist cultural studies 3*.
- Mak, G. (1998). Wo das Sprechen zum Schweigen wird. Zur historischen Beziehung zwischen 'Frauen' und 'Lesben'. In K. Röttger und H. Paul (Eds.), *Differenzen in der Geschlechterdifferenz. Aktuelle Perspektiven der geschlechterforschung. Geschlechterdifferenz und Literatur 10* (pp. 316-332). Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Martin, B. (1996). Extraordinary homosexuals and the fear of being ordinary. In B. Martin (Ed.), *Femininity played straight. The significance of being lesbian* (pp. 45-70). London: Routledge.
- Martin, B. (1996). Sexualities without genders and other queer utopias. In B. Martin (Ed.), *Femininity played straight. The significance of being lesbian* (pp. 71-94). London: Routledge.
- Nestle, J. (1987). *A restricted country*. Ithaca: Firebrand Books.
- Newton, E. (1985). The mythic mannish lesbian. Radclyffe Hall and the new woman. In E. Friedman, et al. (Ed.), *The lesbian issue. Essays from Signs* (pp. 7-25). Chicago: University of Chicago Press.
- Rich, A. (1986). Compulsory heterosexuality and lesbian existence. *Signs 5*, pp. 631-660.
- Warner, M. (Ed.) (1993). *Fear of a queer planet? Queer politics and social theory*. Minneapolis: University of Minnesota.

Noot

1. Dit artikel is gebaseerd op een uitgebreider Engelstalig artikel dat zal verschijnen in: Sandfort, Th., J. Schuyf, J.W. Duyvendak en J. Weeks (Eds.) (2000) *Lesbian and gay studies. An interdisciplinary, introductory perspective*. London: Sage.

Beeldmateriaal

Homodok-Lesbisch Archief Amsterdam, *Défense d'Afficher*
 Voorkant tijdschrift *Homologie*: een v.d. eerste afleveringen